

Carles Riba i la llengua literària durant el franquisme

Exercicis de simplicitat

Isabel Turull i Crexells

3 Fabra, Coromines i algunes polèmiques

3.1 Pompeu Fabra, el nostre Vaugelas: el classicisme francès

La posició de Riba va ser sempre d'admiració envers Fabra: pensem en la comparació que veiem que en feia amb Vaugelas i sobre la qual insistiré, o a la seva posició al moment de les diferències amb mossèn Alcover, i de col·laboració fins i tot pràctica. A part de les referències que hem trobat als seus textos, vegem ara quina és la relació humana entre els dos homes (Murgades 2012; Turull i Crexells 2012).

3.1.1 La relació humana Riba-Fabra: qüestions biogràfiques

Des del moment que Riba entra a treballar a les Oficines Lexicogràfiques de l'Institut d'Estudis Catalans el 1923 (Medina 1989, 1: 54), a les ordres de Pompeu Fabra, comença una relació amb aquest que no es limitarà a la simple col·laboració professional i la seva amistat continuarà fins als temps de l'exili. En aquells moments dramàtics els trobem viatjant junts a Marsella a fer papers, per exemple, com veiem en aquesta carta a Clementina, datada [Marsella] 15 d'abril de 1942, 1 del migdia:

No telegrafio perquè també és qüestió de visats i passos; i no telefono perquè no em puc garantir a mi mateix cap horari, tot i que un es passa hores que no sap què fer. A En Fabra li passa igual, no et pensis. És una bogeria inhumana, vull dir irracional: manen les coses i la ximperia... (Guardiola 1991, 221)

També s'ajudaven a passar de la millor manera possible aquella situació: així, els dos nois Riba aniran a dormir a casa dels Fabra perquè a casa seva només tenen lloc amb matalassos per terra (Medina 1989, 1: 391).

No tenim en canvi proves d'una relació epistolar important entre els dos, com en tenim de Riba i Coromines, per exemple, probablement perquè el fet de viure a la mateixa ciutat la feia innecessària. És cert per altra banda que el domicili de Fabra va ser saquejat el 1939 (Guardiola 1989, 9) i que algunes cartes es poden haver perdut, però de tota manera crec que és rellevant que no hi hagi exemples de discussions lingüístiques entre els dos.

Si anem punt per punt a veure els diferents moments en què la biografia del nostre poeta es relaciona amb la del lingüista, comencem amb la seva entrada a les Oficines Lexicogràfiques, on sabem que participarà en l'elaboració del diccionari que Miracle anomena «de l'Institut» (Miracle 1968, 546) i que segons Joaquim Rafel serà anomenat també «Diccionari de la llengua literària» (Rafel 1996, 232). Els materials d'aquest treball, és a dir les paperetes preparades per Riba juntament amb Manuel de Montoliu pel que fa a les lletres A,B,C, seran utilitzats per Fabra per a l'elaboració del que coneixem com a *Diccionari Fabra*.

Caldria fer un estudi més aprofundit sobre quin va ser el paper efectiu de Riba en cada una de les preses de decisions de l'organisme al qual pertanyia a més de la seva especialització en l'adaptació dels patronímics romans al català (Medina 1989, 1: 54). Em sembla significatiu un comentari de Joaquim Rafel (1996, 236): amb motiu del breu empresonament de Fabra arran dels fets del 6 d'octubre, és el nostre autor l'encarregat de presentar un informe sobre les activitats de les Oficines i en aquest informe esmenta el *Diccionari del català antic* i el *Diccionari dels dialectes catalans*; ara bé, d'aquests treballs, no se'n parlava des d'abans de la dictadura i tampoc no se'n tornarà a parlar un cop Fabra es reincorporarà a la Secció. Evidentment la relació entre els dos no era d'estreta col·laboració científica, i de fet, a part dels contactes a l'Institut, només coneixem un projecte en el qual havien de participar tots dos, un diccionari francès-català del qual parla Riba en una carta del temps de l'exili (Guardiola 1991, 168, 169, nota) i que no es va arribar a realitzar.

La posició de Riba durant els diferents episodis que veuen implicada la figura pública de Fabra serà tanmateix sempre de clar suport i d'acord amb ell.

Pensem en primer lloc en l'afer de l'Academia Española, en què s'havia proposat el nom del filòleg com a representant de Catalunya en aquest organisme espanyol. Al final ell mateix va rebutjar l'oferta (Segarra 1985b, 166), però Riba, en una carta a Ricard Permanyer del 2 de desembre de 1926, comentava que si bé tot allò es veia amb gran recel i «com una sarcàstica paradoxa» (Guardiola 1989, 308-9), si algun nom convindria propugnar seria «*sobretot*: Fabra i Rubió i Lluch» (el subratllat és de l'autor). En una altra carta, aquesta a Manuel de Montoliu, del 8 d'abril de 1927 (312-14 i notes), iniciada ja, doncs, la polèmica arran de l'article de Gaziel, que afirmava que la cultura catalana era l'*ancilla* de la política i que la política havia fet fracassar la candidatura de Fabra, Riba explicava més clarament, és a dir en set punts, la seva posició i com finalment s'havia alegrat que no hagués calgut demanar a Fabra aquell *sacrifici* (la paraula és de Riba). L'afer també el portarà a escriure la primera part de l'article «Polítics i intel·lectuals» (recollit a *OC/3*, 267-3).

Pel que fa a les crítiques d'alguns sectors culturals a les propostes fabrianes, els qualificatius que Riba reserva a Miquel i Planas, per exemple, en

una carta a Josep Obiols del 7 de novembre de 1920 no deixen cap mena de dubte sobre quina era la seva posició: «uns versos d'aquell enorme idiota que es diu Miquel & Planas S. en C., apareguts en un d'aquells llibres que fa de tant en tant entre fotocòpia i fotocòpia...» (Guardiola 1990, 101).

I respecte a mossèn Alcover, al qual tornarem més endavant en relació amb Manzoni i la situació italiana, ja hem vist en el seu moment quina era la posició de Riba.

Per acabar aquest resum d'algunes qüestions biogràfiques, direm que durant el temps de l'exili i sobretot quan Riba ja havia tornat a Catalunya, aquest tenia alguna reserva respecte a Fabra com a persona, i en algun moment en parla potser fins i tot amb un cert ressentiment. Ho podem veure en primer lloc en aquesta carta a Josep Pous i Pagès de 1942, encara des de Montpeller: «Vivim lluny l'un de l'altre; ell (Fabra) està dalt d'un nuvolet patricial, mític en tot de penyetes, dòcil al seu harem» (Guardiola 2005, 185).

Des del moment que Riba torna a Catalunya, la distància esdevé encara més palpable: en la correspondència amb Coromines en parla amb una certa condescendència anomenant-lo «el bon ancià» i dient que potser «patia d'una confusió de dates» (Ferrer, Pujadas 2002, 71; Guardiola 2005, 225).

Aquesta seva posició no altera, però, el respecte envers el lingüista: després de la mort de Fabra, Riba va ser elegit per vot unànim, segons ens diu ell mateix a la carta adreçada a Xavier Benguerel el 26 de març de 1950 (Guardiola 1991, 438), President de l'Institut d'Estudis Catalans (IEC), i tampoc en aquest càrrec no el veiem prendre part en discussions estrictament lingüístiques. La seva posició al moment de la reedició del *Diccionari Fabra* és paradigmàtica en aquest sentit i hi tornarem més endavant: com veiem a les cartes que s'intercanvia amb Joan Coromines, fins i tot quan el lingüista li planteja qüestions molt concretes, el poeta i crític es limita a justificar les decisions de l'equip i a valorar les aportacions del propi Coromines: «tots els acords relatius a la intervenció de l'Institut d'Estudis Catalans a la reedició del *Diccionari Fabra*, van ésser presos tenint les cartes de V. damunt la taula, llegint-les pel damunt, per sota i entre línies, com si V. fos allí» (Ferrer, Pujadas 2002, 135).

3.1.2 Ideari lingüístic fabrià

Si Riba no va donar mai al seu pensament lingüístic una estructuració teòrica, es va declarar sempre, en canvi, seguidor de les idees de Fabra. Per aquest motiu és necessari aturar-nos un moment i veure aquí, ni que sigui d'una manera succinta quin era l'ideari lingüístic fabrià. Tanmateix, atès que aquest no és l'objecte del treball, em limitaré a citar el text fonamental de Lamuela i Murgades (1984) i a afegir un parell d'indicacions interessants fetes amb posterioritat.

Xavier Lamuela i Josep Murgades indicaven com Fabra havia estat format al moment àlgid de la tradició neogramatical, és a dir un moment de científització formal de la llengua, procés que 'toca sostre' al moment en què cal fer front al contingent de convencions gràfiques no susceptibles de ser justificades amb argumentacions estrictament filològiques. Per aquest motiu es van produir grans debats pel que fa a la fixació d'aquestes convencions, i de fet Fabra haurà de renunciar a algunes de les seves «solucions més cares», per exemple l'eliminació de la *h* etimològica.

Per altra banda i sempre segons Lamuela i Murgades, l'obra de Fabra s'inscriu de ple dins el concepte de «cultura de la llengua literària» dels lingüistes del Cercle de Praga, potser per les similituds entre la situació del txec i la del català. El lector podrà trobar en l'obra d'aquests autors un aprofundiment sobre altres aspectes i aquí recolliré només allò que em sembla bàsic per al meu estudi és a dir el concepte de llengua literària respecte a la llengua estàndard (Lamuela, Murgades 1984, 40-2).

Fabra anomenava 'llengua literària' un concepte que correspon a allò que anomenem 'llengua referencial', és a dir «la varietat codificada d'una llengua, que serveix de base als llenguatges especialitzats i de model de prestigi a totes les altres varietats» (Lamuela, Murgades 1984, 12) i que per a Riba podria ser la 'llengua comuna', que els escriptors utilitzen per crear-se el seu propi 'idioma'. 'Normalment' aquest concepte és equivalent al de 'llengua estàndard', però això no és així en el cas del català, en què no existeix pròpiament una 'llengua estàndard' a causa dels processos històrics i sociolingüístics que n'han dificultat l'assoliment d'un estatus normalitzat; en tot cas, el fet que Fabra parli de 'llengua literària' afegeix al terme una connotació de prestigi.¹ Per altra banda, quan s'hagi de referir a la 'llengua de la literatura', Fabra eliminarà la possible ambigüïtat utilitzant l'expressió 'llenguatge literari'.

Per acabar aquestes referències a l'ideari lingüístic de Pompeu Fabra, cal dir encara que han estat recollits també alguns aspectes més pròpiament teòrics de la seva obra especialment pel que fa a la seva classificació dels verbs en quatre grups, dels quals el que anomena IV anticiparia els estudis sobre els verbs inacusatius, i per tant aniria a afegir-se al corrent de reflexió sobre la relació subjecte-predicat. Per a un aprofundiment sobre aquest aspecte, podeu consultar el capítol de Joana Rosselló dedicat al verb i els arguments verbals, dins *Gramàtica del Català Contemporani* (Rosselló 2002, 1885 i següents).

1 Encara que no interessa directament aquest treball, cito la polèmica sobre la primera utilització en llengua catalana del concepte de 'llengua estàndard': segons N. Iglésias (2004, 215) no hauria estat Fabra sinó Josep Calveras el 1931, el primer que va utilitzar aquest concepte, mentre que Josep Murgades (2008) troba una referència anterior del propi Fabra en uns articles publicats a *La Publicitat* l'abril de 1929.

3.1.3 El paper de l'escriptor

Si acabem de veure el personatge de Fabra com a lingüista, tornem ara a Riba, el paper del qual com a lingüista encara no hem aclarit, mentre no hi ha dubte que es tracta d'un escriptor. Comencem a veure, doncs, quin havia de ser i quin va ser efectivament en el procés de normalització de la llengua el paper de l'escriptor, cosa que ens permetrà més endavant aprofundir sobre la polèmica entre escriptors i filòlegs dins de la Secció Filològica.

Carles Miralles (2000, 159-80) ha estudiat alguns aspectes de com els escriptors van acollir el mestratge de Fabra. Comenta per exemple com molts dels joves autors veien en la normativa fabriana un sistema d'afirmació de modernitat respecte als autors del XIX, entre els quals incloïen també Maragall, mentre que Riba era un dels pocs lúcids que van entendre que «la lliçó de Maragall era imprescindible».

També compara la situació de la llengua catalana el segle XIX amb la de la llengua grega al mateix segle, on la disjuntiva entre la *dimotiki*, llengua del poble, i la *kathareúousa*, un grec 'depurat', construït sobre la llengua antiga, era paral·lela a la que es produïa en català entre la llengua parlada i la dels nostres clàssics del segle XV. Cal remarcar, però, dues diferències bàsiques entre les dues situacions: la primera, que a Catalunya hi havia hagut a més una situació de diglòssia en què els estaments cultes havien estat educats en una llengua estrangera, el castellà, i que aquest havia tingut uns efectes 'corruptors' sobre la nostra llengua; i la segona, que la distància entre la llengua del segle XX i la del segle XV no era, si més no en la consideració de Fabra, tan gran que no es pogués salvar per reconstruir el català contemporani. Recordem les paraules de Fabra: «És incontestable que havíem d'anar a un acostament del català modern al català medieval», tot i que també ho matisava amb una frase que ha estat abundantment citada:

L'ideal que perseguim no és la resurrecció d'una llengua medieval, sinó formar la llengua moderna que fóra sortida de la nostra llengua antiga sense els llargs segles de decadència literària i de supeditació a una llengua forastera. (recollit a Fabra 1980, 144)

Tornant a Miralles, aquest destaca també certs paral·lelismes, de fet prou evidents, amb situacions del segle XVII europeu i després de comentar que Riba comparava d'alguna manera Fabra amb Malherbe, atribueix en realitat aquesta comparació a Montoliu (Miralles 2000, 170). Efectivament Malherbe «combaté la caòtica llengua francesa del segle XVI, tan devota de les varietats dialectals», però per al nostre Riba, amb qui s'havia de comparar Fabra era amb un altre autor francès de la mateixa època, Vaugelas, el «gairebé mític Vaugelas» (OC/4, 86).

3.2 El classicisme francès en la ideologia ribiana

Ens hem d'aturar ara per entendre per quin motiu Riba tria de comparar Fabra justament amb un autor de l'època del classicisme francès, i sobretot quin és el concepte de classicisme francès que tenia i quin és el que pot tenir en general un autor del segle XX.

Per començar definim el moviment, seguint les indicacions d'uns manuals escolars ben coneguts dels estudiants francesos (Lagarde, Michard 1985, 13), com una 'literatura social', en el sentit que implica l'existència d'un públic, i un públic format per *honnêtes hommes*. Dit això, no podem deixar de relacionar-lo, doncs, amb el noucentisme i la preocupació per la creació d'un públic lector, la formació dels infants i l'ensenyament, etc.

Les manifestacions literàries més importants de l'època són el teatre i l'eloqüència: «*Ses plus hautes manifestations, le théâtre et l'éloquence de la chaire, sont celles qui exigent un public assemblé pour une cérémonie, qu'elle soit profane ou sacrée*» (Lagarde, Michard 1985, 13). D'aquestes, sobretot la primera implica un públic d'una certa categoria, capaç de gaudir no només amb les tragèdies de Corneille o de Racine, sinó també de riure amb les comèdies de Molière. Per a la Catalunya de l'època de Riba, la creació d'un possible públic per a la literatura catalana era una de les principals preocupacions, de la mateixa manera que ho havia estat també a d'altres llocs com per exemple a Itàlia. De les intervencions d'Alessandro Manzoni a la *questione della lingua*, recordem altre cop com confessava, a la carta a Fauriel del 9 de febrer de 1806, que envejava els francesos justament per aquest motiu: «*Vi confesso ch'io veggio con un piacere misto d'invidia il popolo di Parigi intendere ed applaudire alle commedie di Molière*» (Botta 2000, 4).

Pel que fa a l'*honnête homme*, és necessari definir-ne clarament el concepte, ja que el fet que Riba l'utilitzi per qualificar Fabra serà motiu de polèmica. Copiem per començar la definició que en donen Lagarde i Michard, qualificant-lo de *bel idéal*:

Cultivé sans être pédant, distingué sans être précieux, réfléchi, mesuré, discret, galant sans fadeur, brave sans forfanterie, l'honnête homme se caractérise par une élégance à la fois extérieure et morale qui ne se conçoit que dans une société très civilisée et très disciplinée. (Lagarde, Michard 1985, 8-9)

Íntimament lligat a aquest concepte hi ha per altra banda el de 'gust', que Riba també utilitzarà en referir-se a Fabra: només l'*honnête homme* el posseeix. Voltaire considerava que no pas més de dos o tres milers de persones podien tenir aquesta qualitat, i Boileau també considerava que la literatura clàssica només pertanyia a un grup social relativament reduït: «*la cour et la ville*».

Efectivament, és París qui té més que mai el monopoli gairebé exclusiu de la creació literària a l'època de Molière, Boileau, La Rochefoucault, Mme de Sévigné, etc (Peyre 1942, 30) i aquí podem veure altre cop un punt de contacte amb l'actitud de Riba, que per altra banda era la de *L'Avenç* i la de Fabra. La llengua catalana moderna havia de prendre com a punt de partida la varietat que tenia més pes des del punt de vista demogràfic i cultural, és a dir la varietat barcelonina, tot i que depurada de les influències castellanques.

De la mateixa manera, a Itàlia, Manzoni amb les seves dues versions dels *Promessi sposi* havia defensat en un primer moment l'ús del toscà per a l'italià literari modern, i en un segon moment havia anat encara més enllà i s'havia concentrat en el florentí, perquè no es pot utilitzar per a la novel·la una llengua que no sigui parlada realment en cap lloc concret: «Una lingua bisogna prenderla da un luogo, perché una lingua è in un luogo» («Lettera a Giacinto Carena», recollit a Berrettoni, Vineis 1974, 40). O com deia també Leopardi: «nella prosa l'affettazione e lo stento si vedono come un bufalo nella neve, e nella poesia non così facilmente» («Lettera a Giordani», 30 d'abril de 1817, recollida a Brioschi, Landi 1998, 1: 96).

Tornant als nostres francesos i al concepte de 'gust' i d'*honnête homme*, podem veure com es tracta de termes que defineixen les característiques d'una elit, i de cap manera es poden considerar reductius, ans tot al contrari.

Per aprofundir en l'ús per part de Riba d'alguns mots que provenen de la tradició del classicisme francès i que haurem d'interpretar dins d'aquesta òptica, podem encara afegir-hi el concepte de 'sanitat'. Fixem-nos que la frase més citada de les *Remarques* de Vaugelas és que la llengua a la qual es refereix és la que correspon a «la plus saine partie de la cour»; és en aquesta òptica, doncs, que caldrà interpretar per exemple el comentari de Riba a la traducció de La Fontaine feta per Carner: «Amb el temps, referint-se a Josep Carner, hom podrà parlar també d'un 'geni del gust' sostingut i nodrit, com en el mateix La Fontaine, per una fonamental sanitat». Malé (2000, 113) interpreta en el seu article el concepte de 'sanitat' de Riba des del punt de vista literal, sense anar més enllà:

el concepte de 'sanitat' pot ser entès tant des del punt de vista de la llengua (refús de castellanismes i d'excés de dialectalismes, recerca i creació de formes genuïnes, etc.) com des d'una perspectiva més general (aversió a tot allò xaró, pedant o malaltís, present encara als anys deu en la literatura catalana, i que Carner va contribuir a bandejar). (Malé 2000, 113-14)

Oblida, doncs, les implicacions que aquest concepte té en un context en què es parla, per començar, d'un autor del segle XVII francès com és La Fontaine i, en segon lloc, s'utilitza com a complement de l'expressió 'geni del gust', que ja hem vist fins a quin punt correspon al lèxic del classicisme francès.

3.2.1 Vaugelas

Aprofundim ara sobre el 'gairebé mític' Vaugelas. No ens pot sorprendre que sigui en un escrit, podríem dir-ne, divulgatiu o fins i tot 'pedagògic', que Riba compara el nostre Fabra amb Vaugelas.

En una conferència de què ja he parlat una mica per sobre, pronunciada a Madrid l'any 27 (OC/4, 74-88) amb el títol «Evolución de la lengua literaria en Cataluña», Riba presenta la situació de la llengua al començament de la Renaixença: «Al iniciarse el renacimiento literario, el catalán se encontraba en un estado de lengua meramente hablada» (75). Per a ell, aquesta situació es pot comparar amb la d'altres llengües: «Sus fenómenos eran los característicos de todas las lenguas que no gravitan conscientemente hacia un tipo ideal de estilo colectivo fijado, y a la vez renovado incesantemente, por los grandes escritores».

Es tracta, doncs, de mostrar com l'evolució de la llengua literària a Catalunya és paral·lela a la d'altres llengües, i és en aquest context que apareix el francès; o bé l'italià en parlar de la reforma ortogràfica:

Ésta ha sido la resultante de un hábil compromiso entre la tradición escrita y la necesidad de simplificación en la ortografía, sentida por muchas lenguas modernas: como ejemplo de la más radical citaremos el italiano. (OC/4, 82)

El francès li proporciona un exemple de llengua que es crea una gramàtica, a diferència de l'anglès, que es basa simplement en l'ús. Segons Riba, si Schuchard podria dir que «el purismo fácilmente pasa a ser falsificación de la historia» i algú podria afegir-hi justament l'exemple de l'anglès, ell respondria que: «no es lo mismo una lengua formada y crecida en la mescolanza, y una lengua adulterada después de su madurez y fecundidad» (OC/4, 86).

És per tots aquests motius, doncs, que és fonamental l'obra de Fabra, com ho va ser la Vaugelas. L'obra de Fabra és fruit d'una gran ciència filològica, naturalment, però també d'un gran tacte, de manera que ambdues coses juntes proporcionen al lingüista català una autoritat pràcticament absoluta i que es podria comparar només a la de Vaugelas al segle XVII francès:

¿Cuestión de formidable tacto todo ello? ¡Que duda cabe! Sin él, Pompeu Fabra, con toda su ciencia filológica, no hubiera visto hacerse poco menos que absoluta su autoridad, sólo comparable a la del casi mítico Vaugelas en el seiscientos francés. (OC/4, 86)

Claude Vaugelas és qui, al seu *Remarques sur la langue française* (1647), malgrat pretendre fer-ne una pura descripció, el que fa en realitat és descriure el *bon usage* de la llengua francesa, per part de la cort o també

per part dels autors literaris reconeguts. Aquest *bon usage* ens fa pensar en el *gust*, de què ja hem parlat i al qual tornarem, aquella qualitat que Riba trobava en Fabra i de la qual parlarà com d'un dels criteris bàsics per a acceptar-ne l'autoritat al moment de fer la reedició del seu diccionari el 1952.

Riba parla també en altres moments de Malherbe,² un altre autor del classicisme francès que pot tenir punts de contacte amb les posicions de Fabra, ja que després que la Pléiade hagués volgut enriquir al màxim la llengua francesa, va fer-ne una depuració, eliminant-ne els provincialismes, els arcaïsmes o els tecnicismes, i proclamant que la funció del poeta era ser un obrer del vers,³ però Vaugelas és qui pot tenir més punts de contacte amb Fabra. S'oposa igualment a la Pléiade, però a diferència de Malherbe, que proposava com a «*maîtres en langage els crocheteurs (els bastaixos) du Port au Foin*», ell pren com a referència la Cort, i concretament «*la plus saine partie de la cour*». En aquest context entenem el concepte de 'gust' i de 'bon usage' de què parlàvem abans.

3.2.2 El classicisme a través dels autors del segle XX: GIDE

S'ha parlat molt del classicisme francès en relació amb Riba, perquè és evident que es tracta d'un moviment que té molts punts de contacte amb la ideologia noucentista i a més el nostre autor s'hi refereix en moltes ocasions. Acabem de veure com considera Vaugelas, i com utilitza el concepte del 'gust' o d'«*honnête homme*», i encara hi haurem de tornar en parlar de la segona edició del *Diccionari Fabra*, però no podem abandonar aquest capítol sense analitzar de quina manera un autor del segle XX connecta amb el segle XVII francès.

És important allunyar el concepte del classicisme que la crítica relaciona amb el noucentisme pròpiament dit (Murgades 1987c) i per tant amb Eugeni d'Ors, del concepte que en té un autor que no podem classificar com a noucentista a tots els efectes, tot i que tingui punts de contacte amb aquest corrent.

En aquest sentit, no estic d'acord amb Gabriella Gavagnin, que no diferencia la posició de Riba de la d'Ors:

els marges dins els quals es col·loca el classicisme noucentista, i en aquest cas el classicisme ribià, són força diferents dels que defineixen el classicisme

2 «Quan Malherbe trametia als *crocheteurs du Port aux foins*, com a autoritats supremes de la llengua, reconeixia la utilitat d'un contacte popular» (OC/2, 251).

3 Riba diu «Ells [els escriptors] són els obrers que forgen l'estil i donen l'ornament a aquest idioma» (OC/4, 167).

dinovè europeu, atès que el noucentista activa un conjunt de principis i de valors formals molt més eclèctics, sovint en perfecta continuïtat amb la tradició romàntica i decadentista. (Gavagnin 2005, 71-2)

Si aquestes consideracions s'adiuen al personatge d'Ors, no s'adiuen gens a Riba, i de fet, la investigadora dóna com a exemple el primer, malgrat haver-hi inclòs també el segon:

l'exemple més esclatant és el d'Eugeni d'Ors, el gust estètic del qual es resolia, com molts crítics han remarcat, en 'una mena de barrocs sobri i una mica tarat d'esteticisme que ell qualificava de «clàssic».

Gavagnin ens aclareix en nota que aquesta afirmació amb el judici de valor que conté la feia Maurici Serrahima (1964) i a la mateixa nota ens informa dels altres crítics que hi estan d'alguna manera d'acord: des d'Eduard Valentí (1973, 51-2) a Josep Murgades (1976, 1987a, 1987b), a més de Jordi Castellanos (1987).

L'aproximació de Riba al classicisme francès, en canvi, no creiem és de cap manera la d'aquesta generació precedent i circumscrita a Catalunya, sinó que s'inscriu en un corrent més ampli de recuperació d'algunes de les aspiracions dels autors d'aquella època en el context del segle XX i que podem exemplificar en André Gide.

Gide és ben conegut pel nostre autor, que el cita en múltiples ocasions i del qual trobem a la seva biblioteca una dotzena d'obres, algunes duplicades o triplicades,⁴ però Gide és a més qui representa millor els aspectes del classicisme que poden atraure un autor del segle XX. Així ho veiem, per exemple, en un text divulgatiu del 1942: *Qu'est-ce que le Classicisme* (Peyre 1942).

Peyre cita Gide en particular en relació amb el concepte de la renúncia a la particularitat per una finalitat més alta, que segons ell és un dels aspectes del classicisme que més pot atraure els seus contemporanis: «Cette soumission volontaire et modeste des auteurs classiques à leur milieu est peut-être le trait du classicisme qui se trouve séduire le plus vivement certains de nos contemporains» (Peyre 1942, 34, nota 1). Segons Peyre és dins aquest context que hem de llegir les afirmacions de Gide: «le triomphe de l'individualisme est dans le renoncement à l'individualité [...] tandis que celui qui fait l'humanité pour lui-même n'arrive qu'à devenir particulier, bizarre, défectueux» (Gide 1924, 37); o bé, dins el prefaci a *Vol de nuit*: «Le bonheur de l'homme n'est pas dans la liberté, mais dans l'acceptation d'un devoir» (recollit a: Gide 1997, 347). Conceptes que són

4 La Biblioteca Nacional de Catalunya permet consultar en línia el catàleg del Fons Carles Riba-Clementina Arderiu. Vegeu la pàgina: <https://goo.gl/nEkgoc> (2017-09-17).

efectivament els que hem anat veient que Riba aplicava al seu concepte de la llengua, per exemple en la seva posició respecte als dialectalismes. En els comentaris que feia sobre mossèn Alcover, hem vist com criticava l'actitud poc generosa d'aquell 'fervorós de la llengua', que no podia renunciar a cap particularitat per a crear un instrument superior i utilitzable per un conjunt més ampli d'autors (*OC/3*, 88).

No hem d'oblidar tampoc les implicacions morals presents en aquests textos i a les quals es refereix també Peyre. Riba insistirà en aquests aspectes en analitzar, per exemple, l'obra de Pla.

Com hem vist en ocupar-nos d'aquest autor, Josep Pla defensava un estil que feia bandera de la 'banalitat', en contra del que, segons ell, propugnaven els noucentistes, i aquesta actitud es traduïa en una 'santa horror de la retòrica', en paraules de Riba (*OC/2*, 252). Ara bé, per al nostre crític, 'banalitat' és un «mot d'ordre confessadament gidià» (346) que l'escriptor empordanès utilitza sense tenir-ne en compte justament les implicacions morals:⁵

Cal no deixar el mot tot sol, arrencat de les exigències morals que en el pensament de Gide implica. Aquesta banalitat resulta d'un llarg esforç, i és en la victòria sobre el romanticisme interior; més, sobre la pròpia personalitat. (*OC/2*, 346-7)

O encara més avall: «Només d'haver guaitat un instant dins aquest abís de moralisme pur que hi ha darrera el concepte gidià de la banalitat, el nostre Josep Pla ens sembla a l'altra banda de món» (*OC/2*, 347).

També l'actitud de Gide davant de la religió podia fascinar els autors del segle XX: una implicació profunda, en algun moment una confessió de cristianisme que es considera, però, totalment personal i exterior a qual-sevol mena d'església, i sobretot una posició moral que prové de l'anàlisi contínua del propi ésser. És per aquest motiu que Riba, com també Peyre, citen un fragment de *l'Evangeli* al qual l'escriptor francès es refereix en diverses ocasions:

Qui vol salvar la seva vida, la perdrà: però qui la vol perdre, la farà verament vivent. (citat per *OC/2*, 347, i per Peyre 1942, 35, nota 1)

5 Per a aprofundiments vegeu Malé 2000.

3.3 Joan Coromines: algunes polèmiques que afecten la ideologia lingüística ribiana

3.3.1 La relació humana: les cartes

Si la consideració de Riba envers Fabra és d'admiració i de respecte, amb tots els matisos que hi vulguem trobar i una certa evolució al llarg dels anys, la consideració envers Coromines és més matisada:⁶ ho veurem concretament en analitzar la praxi lingüística del nostre autor. Ara ens aturarem en alguns aspectes més teòrics o simplement biogràfics mitjançant l'anàlisi de la correspondència entre els dos intel·lectuals. Gràcies a això podrem veure també algunes polèmiques que els van veure implicats (no necessàriament enfrontats) i que d'alguna manera tenen una influència sobre la posició lingüística de Carles Riba.

Coromines (1905-97), més jove que Riba, es presenta al llarg d'aquestes cartes⁷ com el deixeble que s'adreça al mestre. Tal com comenta Medina al seu pròleg a l'edició de Ferrer i Pujadas (Medina 2002, 11), ja a la primera en trobem una prova al mateix encapçalament: 'Respectat Mestre' (posant amb majúscula aquest mot). Efectivament, Coromines va ser deixeble de Riba a la Fundació Bernat Metge entre 1926 i 1928, però cal dir que al cap de pocs anys tots dos serien professors a la Universitat de Barcelona, Riba auxiliar de grec el 1927 i Coromines professor de filologia romànica el 1930.

Per altra banda, veiem també a les cartes com Riba fa correccions 'de català' a algunes traduccions de Coromines per a la Fundació Bernat Metge i com aquest generalment les accepta, tot i que en alguns casos no hi està totalment d'acord (9 de maig de 1956, sobre la traducció de *l'Eunuc*): «També he de dir, però, que m'ha sobtat la gran quantitat de correccions merament *de català*» (Ferrerer, Pujadas 2002, 166).

Les correccions amb què no està d'acord van des de qüestions sintàctiques: «No veig cap fonament per al bandejament de l'enclisi del pronom darrera infinitiu precedit d'auxiliar (*vol donar-me'l* i anàlegs canviats sempre en *me'l vol donar*», cosa que segons ell correspon a una exageració en les prescripcions i proscripcions de llenguatge (Ferrer, Pujadas 2002, 167), fins a casos de canvis lèxics que simplement no s'explica: «En alguns casos simplement no m'explico la correcció (*bojament* i no *perdudament* enamorat!)». En la mateixa carta, Coromines dubta també de la justificació

6 Vegeu també Turull i Crexells 2016.

7 En tenim dues edicions: en la de Carles-Jordi Guardiola (1989, 1991, 1993, 2005) se'ns presenten només les cartes de Riba, però l'aparat de notes és molt ric; hi trobem referències abundants i precises a les circumstàncies en què van ser escrites i també a les respostes dels diferents correspondents, entre ells Coromines. L'edició de Ferrer i Pujadas (2002) mostra les cartes de l'un i de l'altre per ordre cronològic; hi trobem també en quatre annexos la transcripció d'altres documents que d'alguna manera es relacionen amb els temes tractats.

d'una distinció sinonímica que Riba veia entre *dur* i *portar*, sobre la qual tornarem en analitzar la seva praxi lingüística, i pel que fa a la puntuació, considera que: «la introducció de l'interrogant inicial de frase amb caràcter constant està en desacord amb la doctrina d'En Fabra» (Ferrer, Pujadas 2002, 168).

Cal dir que en el seu paper de corrector Riba mantenia generalment una posició dialogant, o per dir-ho amb paraules de Miquel Dolç, una «constant obertura a la discussió amable, fins i tot a la negociació» (Dolç 1986, 30). En aquest cas, doncs, tota la carta planteja dubtes sobre qüestions lingüístiques que Coromines discuteix tot i que en general accepta l'opinió del mestre; essent el 1956, però, el deixeble pot discutir des d'una posició que ja és gairebé d'igualtat. Per altra banda, Riba no li contesta, o si més no, la resposta no s'ha conservat.

Al llarg de la correspondència es va produint una evolució en les relacions entre els dos intel·lectuals que arribarà al seu punt culminant, o més conflictiu, amb la reedició del DGLC. Llavors Coromines ja és totalment conscient de la seva vàlua com a lingüista, i especialment com a autor de diccionaris, com diu explícitament: «però, estimat Mestre, es tracta de 'dictionary-making', i en això sóc l'únic amb experiència, i llarga experiència» (Ferrer, Pujadas 2002, 113). Veurem com cerca d'imposar el seu parer i quines són les reaccions de Riba.

Un cop mort Riba, també veurem com Coromines demostra que no li perdona la seva posició en aquella ocasió, i el critica obertament en un parlament d'homenatge a Pompeu Fabra el 1968.

3.3.2 Dialectalismes

Ja hem parlat de quina era la posició de Riba respecte als dialectalismes, i com havia mostrat el seu desacord amb Alcover i amb aquells mallorquins que, segons ell fomentaven un 'cisme', mentre defensava la posició de Fabra que havia aconseguit que el català no es convertís en «una llengua triturada en dialectes i sistemes ortogràfics de penya literària». En la seva relació amb Coromines ens adonem, però, de com n'és de diferent la posició del poeta respecte a la del lingüista, de manera que podem considerar aquesta la primera polèmica entre els dos, i ho veurem tot seguit.

És sobretot arran de la conferència de Francesc de B. Moll, el continuador de l'obra de mossèn Alcover, *Els dos diccionaris* el 20 de maig de 1954 (dins Ferrer, Pujadas 2002, annex III), que els dos intel·lectuals discuteixen sobre aquestes qüestions. En aquella conferència, Moll havia posat en dubte d'alguna manera la validesa del diccionari de Fabra, del qual estava a punt de sortir la segona edició, i Coromines presenta a Riba l'esborrany de la carta que ell li vol enviar per saber-ne la seva opinió. Es tracta d'una carta en què el lingüista mira de fer una mediació de manera

que el cisma del qual es parla i que estaria a punt de produir-se amb els escriptors de les Illes no arribi a ser una realitat. A la seva resposta (29 de setembre de 1954, Ferrer, Pujadas 2002, 119-23; Guardiola 2005, 259-64), Riba finalment troba bé l'estratègia de mitjancer de Coromines, però no deixa de mantenir amb ell les seves posicions: «És evident que a Mallorca avui hi ha un cisma, un cisma sense solta, i que per sostenir-lo s'augmenta d'una manera demagògica, de vegades poc lleial i tot, amb prima al pintoresquisme i a la peresa».

Riba hi recorda també l'altra polèmica que hi havia hagut amb els mallorquins amb la publicació de *Raixxa*:⁸ «Sóc d'aquells a qui *Raixxa* va produir bastant mal efecte», i sobretot insisteix en el paper central que ha de tenir el Principat:

el pes de la feina per a crear-lo [un català nacional], i sobretot els dels sofriments per a mantenir-lo, ha estat i és i serà al Principat que el portem, i és aquí que la creació prendrà el seu to i aquí se salvarà o es perdrà.

I com han d'actuar els escriptors: «tothom pot fer, si sap què vol dir escriure, el sacrifici dels seus petits dialectalismes; a mi, barceloní d'ascendència tortosina, no em costa pas gens d'escriure *estat* per *sigut*, ni *nosaltres* per *nosatros* o *natros*». Totes aquelles posicions, doncs, que ja havíem vist en moments anteriors.

Pel que fa a Coromines, a la seva carta a Moll en el paper de mitjancer (26 d'agost de 1954, Ferrer, Pujadas 2002, annex III) critica alguns aspectes del DCVB però en general procura donar la raó al menorquí i acaba dient que podria tenir un lloc de membre numerari a la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans. Quan li parla de Riba, però, aprofita els seus coneixements de lingüista per demostrar que si bé els escriptors es poden agrupar segons si consideren que el dialecte que cal utilitzar és un sol per sobre dels altres, aquestes divisions són més complicades del que sembla:

[La posició de Riba] no impedeix que En Riba mostri predilecció per certs mallorquinismes (com *tot d'una* per *tot seguit* o *hora baixa*) que jo no uso mai potser perquè no sóc capaç de veure els avantatges que tenen per a la llengua literària i ell sí. (Ferrer, Pujadas 2002, 284)

8 Sobre aquesta polèmica vegeu la nota 7 a Guardiola 2005, 262-3. L'únic número de *Raixxa* va aparèixer el gener de 1953. Segons, Francesc de B. Moll, alguns intel·lectuals del Principat i concretament Riba, van comentar de forma negativa la presència d'alguns termes mallorquins que no apareixien al DGLC i fins i tot van arribar a comentar amb sarcasme que se n'hauria de fer una 'edició especial catalana'.

Veurem més endavant, en analitzar els escrits de Riba, com es traduïa la seva posició en la praxi lingüística. Aquí insisteixo només que es tracta de la posició d'un escriptor i afegeixo que si bé amb el lingüista Coromines hi va tenir una llarga relació, amb Moll, en canvi, un altre lingüista, aquesta relació és pràcticament nul·la. Segons Guardiola (2005, 262), a l'arxiu Riba només hi ha algunes cartes de Moll de pur tràmit, i no se n'ha trobat cap de Riba. Pel que fa a l'*Epistolari Coromines-Moll*, tampoc no hi trobem cap referència de Moll al poeta, i serà només en la mort d'aquest que escriurà «Estic molt impressionat per la mort de Carles Riba. Quina pèrdua per a la nostra cultura» (Ferrer, Pujadas 2000, 318).

3.3.3 Lingüistes o literats a la secció filològica

Això ens porta a la segona polèmica important en les relacions entre Riba i Coromines. En un capítol anterior m'havia referit a la relació entre filòlegs i escriptors des del punt de vista d'aquests, seguint un text fonamental de Carles Miralles. Allà havíem vist com alguns escriptors havien utilitzat la lliçó de Fabra per distanciar-se dels autors que els havien precedit, i en particular havíem vist com alguns noucentistes havien menystingut fins i tot Joan Maragall, cosa que en canvi Riba, lúcidament, no va fer: per a ell, la lliçó de Maragall era imprescindible.

Aquí vull presentar un altre aspecte de la qüestió, i és la polèmica efectiva que es produeix entre lingüistes i literats, i que de fet culminarà amb la segona edició del DGLC de Pompeu Fabra, presentada amb un pròleg escrit per un poeta.

Cal ser sistemàtics, però, i fer un aclariment terminològic, ja que 'lingüista', avui dia àmpliament utilitzat, no ho era a l'època que ens ocupa.

Si fem una cerca al CTILC (*Corpus Textual Informatitzat de la Llengua Catalana*), veiem com abans del 1928 només n'hi apareixen 6 ocurrences; als trenta anys aproximats que van de 1929 a 1963 encara n'hi apareixen només 21; i fins al 1988, és a dir en un període d'uns vint-i-cinc anys, 231. Per aquest motiu Riba parla sovint de 'gramàtics', en aquest sentit, tot i que segons el DGLC aquests siguin els que estudien una branca concreta de la lingüística; o bé utilitza l'hiperònim 'tècnics' o l'hipònim 'lexicògrafs'. En la introducció a la segona edició del DGLC, és a dir ja el 1954, en canvi, fa una descripció de Fabra en què oposa el seu caràcter, ara sí, de 'lingüista', pels recursos i el mètode, al de 'filòleg', per la intenció, abnegació i eficàcia (OC/3, 348-9).

També 'filòleg', per altra banda, apareix sovint com a sinònim de 'lingüista'. Riba l'utilitzava sense insistir en matisos especials en els seus primers articles, de 1918, aplicant-lo a Fabra: «un filòleg: Pompeu Fabra» (OC/2, 81) i també Fabra el mateix any distingia, simplement, en el seu article «Filòlegs i poetes», entre la tasca del 'filòleg' i la del 'literat' (Fabra 1980, 143).

Al DGLC, 'lingüista' i 'filòleg' apareixen relacionats amb la ciència corresponent a cadascun i la definició de 'lingüística', molt més curta, és inclosa en la de 'filologia':

lingüística: ciència del llenguatge.

filologia: ciència que estudia les llengües com a òrgans de la vida intel·lectual dels pobles; estudi científic del llenguatge, ciència lingüística.

Pel que fa a 'literat', els diferents sinònims són més transparents, des de 'literat' a 'escriptor', 'autor', 'poeta', etc.

Cal tenir en compte, doncs, aquestes sinonímies i la seva evolució cronològica.

Tornant a la qüestió que ens ocupa, la cosa ja ve de lluny, si pensem que Eugeni d'Ors s'havia enfrontat amb Pompeu Fabra fent córrer la definició que «Els gramàtics són uns senyors que porten la maleta als escriptors» (Miracle 1968).

Pel que fa a Riba, hem anat veient com considera que el lingüista i el literat tenen cadascú el seu paper en la tasca comuna de la construcció de la llengua. El 1927, per exemple, en la conferència *Evolució de la llengua literària en Catalunya*, pronunciada a Madrid, delimitava molt clarament quines eren les responsabilitats dels uns i dels altres:

si la gramática no es poesía, no hay poesía sin gramática. Ellos (los escritores) son los obreros que forjan el estilo y dan el ornamento al idioma, cuyo venerable armazón ha enderezado Pompeu Fabra, sagaz ingeniero. (*OC/4*, 86)

En la correspondència entre Riba i Coromines, el tema ja apareix el 1949, quan els dos intel·lectuals reprenen els contactes després de 9 anys d'interrupció (interrupció deguda a simples qüestions de feina, segons diu Coromines) i un cop Fabra ja és mort. El lingüista mostra com no està gens d'acord amb els nomenaments d'Aramon i Sagarra a la Secció Filològica de l'IEC, ja que per a ell això significa convertir-la en «un cenacle de literats» (Ferrer, Pujadas 2002, 78) i Riba li contesta que hi està totalment d'acord. Per a ell: «el successor d'En Fabra ha d'ésser un filòleg tècnic (prou poetes dins la Secció!)» (Ferrer, Pujadas 2002, 84; Guardiola 2005, 234).

Tots dos estan d'acord, doncs, si més no al començament de l'intercanvi epistolar. Riba aprofita fins i tot per atacar Sagarra, que segons ell és un literat sense els mínims requisits per estar a l'Institut:

Em refereixo, és clar, al literat pur, i per torna irresponsable, que fa públicament gala de la seva irresponsabilitat, per exemple, més d'una

vegada, àdhuc en sessió solemne, m'he tornat vermell pel nostre Institut d'Estudis Catalans.

De tota manera, ja en aquest moment Riba matisa el seu acord afirmant que els lingüistes poden arribar a tenir un rigor que pot caure en el mecanicisme: «Cal, sí, dins la Secció - i aquest era el pensament del Fundador - el contrast del gust dels escriptors al rigor, sempre en perill d'ésser mecànic, dels lingüistes».

Més endavant continua aquest acord de principi en què Riba accepta el seu propi paper d'escriptor i reconeix a Coromines el de lingüista, i en què tots dos delimiten els camps de coneixement de l'un i de l'altre. Per exemple en la qüestió de *Raixà* de què parlàvem més amunt, Coromines accepta que Riba pot entendre-hi més en aspectes literaris, però és ell qui pot decidir sobre els lingüístics:

Hi ha alguna qüestió literària barrejada [...] en la qual em sembla clar que deu tenir raó vostè [...]. Quant a l'aspecte lingüístic de la discussió [...] parlar de cisma [...] em sembla exagerat, i àdhuc molt exagerat. (Ferrer, Pujadas 2002, 129)

A mesura que l'intercanvi epistolar es fa més freqüent i més viu a causa de les crítiques de Coromines a la manera com s'està duent a terme la nova edició del DGLC de Fabra i tal com ha notat molt encertadament Miralles (2003, 63b) Riba es va 'exasperant'. Notem com contraposa els usuaris del diccionari, que 'rondinen' pels canvis que s'hi han fet, amb el lingüista que en tot cas té «de moment la glòria de la seva demostració» (Ferrer, Pujadas 2002, 136), i com considera que les raons científiques no ho són tot:

Crec que estarem d'acord a creure que les raons científiques no són enlloc l'única determinant en ortografia; el lingüista té de moment la glòria de la seva demostració, i no li és tan urgent de veure'n l'aplicació pràctica. Pensi que la gent més aviat rondina dels canvis que hem fet fins ara.

A la darrera carta en què Riba parla encara del diccionari, datada a Barcelona, 28 de febrer de 1955, la nova edició ja és al carrer amb tots els defectes que hi trobava Coromines i que no han estat esmenats. Hi tornaré més endavant i analitzaré de forma sistemàtica la polèmica segona edició del DGLC, però aturem-nos ara per veure com Riba fixa per al futur el paper d'ell mateix com a no-lingüista:

i li asseguro francament, benvolgut Coromines, que si mai la Secció Filològica emprèn la confecció i l'edició d'un diccionari de la llengua culta (amb caràcter normatiu, per tant) entenc no haver d'ésser exclòs, com a literat que sóc amb alguna cosa a dir-hi, de la tasca.

I encara més avall, potser amb una certa ironia, avisa Coromines del perill de considerar la llengua com un camp d'experimentació de lingüistes:

Vostè serà digne de l'encàrrec, no solament pel seu immens saber tècnic, sinó també perquè, fidel als principis del Mestre, farà veure sempre inequívocament que considera la llengua [...] no com un camp d'experimentació de lingüistes.

Pel que fa a Coromines, la seva posició també s'ha anat radicalitzant i ho anem veient entre línies, però on quedarà més clar és en el parlament que farà en honor de Fabra, l'any 1968, un cop mort Riba. Allà criticarà obertament l'escriptor, dient que les seves afirmacions respecte a Fabra (al pròleg de la segona edició del DGLC) eren «d'una falsedat radical» però que això es podia entendre perquè es tractava d'un 'poeta':

és un error enorme, és una afirmació d'una falsedat radical, i més sorprenent encara en la ploma d'un home il·lustre [...]. Però aquest home era un poeta [...] i prou sabem que sovint és perillós mostrar a un escriptor així tot el que hom pensa de la poesia. (citad per Medina 2002, 18)

També a la carta de Coromines a Moll (Ferrer, Pujadas 2002, 303) podem veure com el lingüista considera els escriptors amb una certa condescendència: «Els escriptors solen ésser observadors superficials del llenguatge viu, almenys el que no els és completament familiar».

En conclusió, la posició de Riba no arriba mai a la radicalització de Coromines i per a ell compta sempre la col·laboració entre lingüistes i literats, que per altra banda era la idea inicial i tants cops citada de Fabra. Pel que fa concretament a la seva consideració sobre Fabra, veurem com cal redimensionar la interpretació de la crítica que ha vist en el pròleg de Riba a la segona edició del DGLC una afirmació de superioritat dels escriptors i en particular un atac (gairebé un insult) a les qualitats del lingüista.

3.3.4 Conseqüències de la guerra i l'exili: els de dins i els de fora

Parlarem ara d'una altra polèmica present en les cartes que s'intercanvien Riba i Coromines i que és conseqüència de la guerra i de l'exili. Els que van triar de marxar després de la derrota viuen en un context molt diferent dels que es van quedar i això provoca durant tot el període franquista algunes tensions entre els uns i els altres. En la relació entre Riba i Coromines hi veiem aparèixer aquestes tensions i veiem com culminen en els problemes per a la nova edició del DGLC.

Cal tenir en compte que Riba va ser en un primer moment dels que van haver de marxar. Tenim testimoni dels seus sentiments en aquest sentit a la carta que adreçava a Frederic-Pau Verrié des de l'Isle-Adam, el 29 d'abril de 1940, on trobem algunes consideracions sobre aquesta seva situació i algunes referències a uns comentaris que es feien sobre ell. Malauradament no sabem res més sobre aquests comentaris o sobre l'article de què parla a la seva carta (Guardiola 1993, 606, nota) i del qual diu que ha pogut sentir a la cara «l'angúnia de les escopinades», però el que ens interessa és sobretot la seva reacció d'exiliat:

Què vol fer-hi, amic? Vaig dir públicament els 'sí' i els 'no' que davant els esdeveniments en consciència creia que havia de dir, vaig definir-me i decidir-me, preveient que pagaria l'orgull de no ésser un indiferent o un covard, no solament al preu dels meus béns i de la meva posició, sinó també d'una bona part del meu crèdit moral i àdhuc d'una mica de la meva honra. (Guardiola 1993, 605)

Al mateix temps que es queixa de la seva situació, agraeix també les mostres d'afecte que li arriben dels que no han marxat i accepta el repte d'haver de fer més pel fet de ser fora:

Per això m'entendreix i m'assegura la fidelitat dels qui com V. i els seus companys ens recorden amb afecte i confiança i se'ns adrecen coratjosament. Tenen dret a exigir més de nosaltres ara, en l'absència, que llavors en la presència mateixa.

També trobem aquests sentiments a les primeres cartes de Riba a Coromines, començant amb la que envia des de Boissy la Rivière el 15 d'abril de 1939: «No perdem contacte! Tinc fe que el país es salvarà, per nosaltres i pels que són allí i sabran resistir» (Guardiola 2005, 142; Ferrer, Pujadas 2002, 52). O més endavant, el 29 de gener de 1940, ja des de l'Isle Adam, en què comenta els motius que el fan dubtar si acceptar o no una feina a Amèrica. Entre aquests hi ha sobretot la 'basarda' que li provoca «un transplantament, amb tot el perill de ser definitiu, o almenys molt llarg» (Guardiola 2005, 149; Ferrer, Pujadas 2002, 54).

Tres anys més tard, Riba ha pres la decisió de tornar i escriu a Armand Obiols una carta datada a Montpeller el 26 de març de 1943. No hi dóna justificacions per a la seva decisió, però d'alguna manera mostra com prefereix acceptar una realitat imperfecta que no pas aïllar-se en una puresa irreal: «Us tinc per massa intel·ligent per a posar-me a especificar-vos les raons en pro i en contra que he sospesat [...]. Hom es perdria entre principis purs; val més situar-se en la realitat imperfecta» (Guardiola 1991, 253).

En tot cas, per a ell la tornada és una manera justa de servir Catalunya, encara que n'hi hagi d'altres, i l'única condició *sine qua non* per a tornar

és no haver de retractar-se de res: «No se m'ha demanat res que signifiqui retractació, ni en pensament, i vaig allà baix en les condicions del més obscur dels emigrats que torna» (Guardiola 1991, 253).

A partir d'aquí, doncs, Riba serà un exiliat 'interior' (com escriu encara a A. Obiols el 7 de juliol de 1948: «d'algunes persones que ací també vivim en l'exili!», Guardiola 1991, 340) i les seves actuacions en una situació extremadament difícil i complicada seran objecte de crítica per part dels 'de fora' en diverses ocasions.

El 1949, per exemple, Antoni Ribera i Jordà, sota el pseudònim de Joan de Malniu, l'acusava, en un article a *La Nova Revista*, de ser un mestre de poca categoria i de desencoratjar el jovent, fent així el joc a Franco; tampoc no van ser positives totes les reaccions a la seva participació als congressos de poesia de Segòvia, Salamanca i Santiago de Compostel·la entre l'any 1952 i el 1954.⁹ No cal insistir-hi perquè el que ens interessa és veure com la situació de Riba influeix en la seva relació amb Coromines, el qual, exiliat ell també a partir del 1939, viu primer a l'Argentina i després a Chicago amb tornades esporàdiques a Catalunya, fins a la seva jubilació.

Coromines, tot i ser dels 'de fora', es col·loca en totes aquestes polèmiques a què hem al·ludit al costat de Riba, o com a mínim en posició de mediador, i escriu per exemple una carta a Avel·lí Artís i Balaguer defensant el poeta de l'acusació de 'derrotisme' que aquest li havia fet. Per a ell, tant vàlida és la posició de qui resta a l'exili com la de qui torna:

Res més legítim que restar a l'exili quan ho volen raons imperioses, de responsabilitat política o d'impossibilitat econòmica; res més just ni urgent, però, que tornar quan es tenen els mitjans de fer-ho: a deturar l'onada de castellanització que amenaça engolfar el nostre territori. (Ferrer, Pujadas 2002, 190-1)

I encara en una altra carta (8 de novembre 1953, Ferrer, Pujadas 2002, 207) defensa els que des de l'interior es troben en una situació gravíssima que els pot portar a fer errors: «La gent de l'Interior són els soldats del front, estimat senyor Artís, mentre que nosaltres seiem en una còmoda reraguarda».

Però Coromines provoca en certa manera una altra polèmica amb Riba en què es veuen implicats 'els de fora' i 'els de dins'.

L'exili no va ser només una tragèdia per a les persones que van haver de marxar, sinó que va representar la decapitació de la societat catalana en tots els seus aspectes. Els exiliats no eren només polítics: Riba és un exemple d'intel·lectual que ja no podrà ensenyar mai més a la universitat de la mateixa manera que Catalunya es veu privada de metges com Josep

⁹ Per a l'afer de Joan de Malniu, veg. Ferrer, Pujadas 2002, 21; sobre les reaccions a la participació de Riba als congressos de poesia de Segòvia, Salamanca i Santiago de Compostel·la, entre l'any 1952 i el 1954, Ferrer, Pujadas 2002, 29 i següents.

Trueta, etc. D'aquesta manera es compromet també la formació dels joves, els quals per altra banda ja no tindran, en un règim de vocació autàrquica, la possibilitat de corregir les insuficiències d'una formació tancada dins l'estat espanyol.

En la seva correspondència pel que fa a la cobertura de les vacants a la Secció Filològica de què ja hem parlat, el lingüista insisteix, doncs, en la poca preparació que poden tenir els que no s'han format a l'exterior. Parla concretament de Badia i Margarit en termes molt poc afalagadors (22 d'agost de 1949): «la seva preparació és ben escassa, com és natural en algú que, en les actuals circumstàncies, no ha pogut estudiar fora d'Espanya» (Ferrer, Pujadas 2002, 80); i insisteix que si els nous membres de la Secció s'han de triar entre els residents a Barcelona, això voldria dir deixar la gent preparada en minoria: «Un nou membre elegit entre els residents a Barcelona [...] posaria la gent preparada en situació definitiva i irreparable de minoria dintre la Secció» (Ferrer, Pujadas 2002, 77). En aquesta situació, ell no té intenció de lligar-se a la Secció perquè voldria dir lligar-se «amb una majoria incompetent».

Riba, per la seva banda, comprèn i està fonamentalment d'acord amb els arguments de Coromines. A la llarga resposta del 29 d'agost 1949 (recollida a Guardiola 2005, 232-5; Ferrer, Pujadas 2002, 81-6), li comenta la situació dins de Catalunya insistint en les seves mateixes idees, afegint que la vida intel·lectual és molt difícil i que «en més d'un cas, si no en tots, se cedeix tot plegat per un plat de llentilles».

La polèmica es complica, però, al moment de la segona edició del DGLC, quan Coromines es veu exclòs, o si més no s'hi considera des del seu punt de vista, de l'elaboració del volum. Per a ell, els barcelonins, o més concretament Ramon Aramon, han acaparat el projecte sense tenir en compte les opinions de gent més preparada, és a dir concretament ell mateix, que es trobaven fora.

Hi tornarem amb deteniment més endavant, però el que veiem a la correspondència és com en un primer moment les seves queixes són respostes amb simpatia per Riba, però com aquesta simpatia va minvant a mesura que Coromines insisteix. En tot aquest carteiig, Riba intenta fer veure al seu corresponsal la dificultat dels que viuen a l'interior i com no es poden aplicar de forma tallant els criteris que caldria aplicar en una situació normal. Vegem per exemple la carta de 26 de novembre de 1954:

espero que, en tornar, tenint davant dels ulls, viva i desagradable, la complicació de les coses d'aquí dins, recordarà una vegada més aquella dita nostra: «no es pot matar tot el que és gras», i cedirà més fàcilment en coses secundàries per salvar-ne d'importants. (Ferrer, Pujadas 2002, 134)

A la mateixa carta, el poeta arriba a parlar de complexos de l'emigrat: «Temo que V., sense adonar-se'n, s'abandoni una mica al complex de solitud

i de recel propi de l'emigrat (jo també ho he estat)», cosa que Coromines respondrà evidentment dolgut el 4 de desembre (Ferrer, Pujadas 2002, 140), les cometes són de l'autor: «En el meu cas és clar que no hi ha 'complexos', ni menys d'emigrat».

3.3.5 La segona edició del DGLC

Ja hem anat veient al llarg d'aquestes darreres pàgines com la gran polèmica que enfronta els dos personatges serà la segona edició del *Diccionari General de la Llengua Catalana* i especialment el pròleg que hi va fer Riba. Vegem ara com s'articula la polèmica.

En tenim una bona anàlisi al segon volum de la *Història de l'Institut d'Estudis Catalans* (Balcells, Izquierdo, Pujol 2007, 114-28). Els investigadors es basen principalment en la correspondència entre Riba i Coromines d'aquell període, però també comenten les afirmacions d'altres investigadors, des de les encomiàstiques de Triadú que parla d'heroisme pel que fa a la posició de Riba al llarg de la dictadura, fins a les de Joan Fuster que d'alguna manera desmitifica la figura del poeta. Segons ell, és la circumstància de trobar-se sol perquè la resta d'intel·lectuals o bé són a l'exili o bé són en connivència amb la dictadura que li dona una autoritat que d'altra manera no hauria tingut: «que abans de 1940 podia semblar 'un de més' entre ells, passà a ser-hi el 'primer'» (Fuster [1972] 1988, 199).

Cal tenir en compte també el text més recent i més tècnic sobre aquesta qüestió dins les *Obres Completes* de Fabra, al volum que recull justament la primera edició del DGLC: Joan Veny, «El *Diccionari general de la llengua catalana*: precedents, posterioritat, dialectalismes» i concretament el capítol: «La segona edició del DGLC (1954)» (Veny 2007, 52-7).

En primer lloc, cal dir que la iniciativa de la reedició no va ser de l'Institut, malgrat que fos una idea que tenia de feia temps, sinó d'Antoni López-Llausàs, que ja s'havia ocupat de la primera edició i que en principi només n'havia de fer una reimpressió. Pel que es deia en aquells moments, «essent En López posseïdor de tot el plom amb el qual es va imprimir... el reimprimeix» (Ermengol Vila i Vallès citat per Joan Coromines¹⁰ a Ferrer, Pujadas 2002, 106).

La primera carta de la correspondència entre Riba i Coromines en què apareix la qüestió demostra com aquest se n'ha assabentat per casualitat: a partir d'aquí el seu disgust anirà creixent pel fet de no poder-hi intervenir, o si més no, no tant com ell voldria i com considera que hauria de poder fer donades les seves capacitats de *dictionary-making* (Ferrer, Pujadas 2002, 113). Riba, per la seva banda, amb l'actitud que ja vèiem al capítol anterior

10 Carta de Joan Coromines a Carles Riba, datada a Xicago, 6 de gener de 1954.

de qui ha de sobreviure en les condicions que imposa la dictadura, intenta trobar-hi els aspectes positius i veu fins i tot com una victòria el fet que finalment hi hagi estat acceptada la intervenció de l'IEC: «Ja es va obtenir prou (ho considero una victòria personal meva) acceptant la intervenció de l'Institut d'Estudis Catalans» (Guardiola 1993, 173; Ferrer, Pujadas 2002, 135).

En segon lloc, i pel que fa a la posició concreta de Riba, és necessari no confondre-la amb la d'Aramon. Si és cert que Riba assumeix la responsabilitat del diccionari que sortirà finalment a la llum el 1954 amb el seu «Prefaci», veiem a través de les cartes a Coromines com les seves intervencions concretes en les qüestions de la llengua són mínimes. Riba insisteix sempre en l'autoritat que per a ell té el lexicògraf. Per exemple, com hem citat més amunt:

tots els acords relatius a la intervenció de l'Institut d'Estudis Catalans a la reedició del Diccionari Fabra, van ésser presos tenint les cartes de V. damunt la taula, llegint-les pel damunt, per sota i entre línies, com si V. fos allí. (Guardiola 1993, 174; Ferrer, Pujadas 2002, 135)

El mateix Coromines comenta a Nicolau d'Olwer (carta de 31 d'agost de 1954, cit. per Balcells, Izquierdo, Pujol 2007, 118) que Riba havia acceptat les seves propostes, «fora d'un parell de detalls», mentre Aramon no.

El fet és que la confiança efectiva del nostre poeta envers Coromines no confereix tanmateix al lexicògraf l'autoritat de Fabra. Veurem més endavant com la praxi lingüística del nostre autor demostra aquest fet i ens aturem ara sobre quin era el valor que per a ell havia de tenir la nova edició del diccionari.

Si per a Coromines aquesta nova edició era l'ocasió per renovar el DGLC, que ja tenia més de vint anys, i ell es considerava la persona adient per continuar la tasca de Pompeu Fabra després de la mort d'aquest, Riba en canvi adopta el punt de vista de l'escriptor, i més que les qualitats lingüístiques intrínseques del producte troba important que sigui acceptat. Per a ell era fonamental, doncs, que pogués demostrar d'alguna manera la seva autoritat i és per aquest motiu que la seva actitud és totalment conservadora.

En els pocs comentaris que tenim sobre qüestions lingüístiques concretes, veiem com el nostre poeta només indica els acords que han estat presos per la Secció, sense dir-hi la seva, fins i tot quan es tracta dels famosos 'viuda', 'pendre' i 'racó'. Citaré ara de nou diversos punts de la carta que envia a Coromines el 26 de novembre de 1954 (Ferrer, Pujadas 2002, 134-7; Guardiola 1993, 173-6); els subratllats són de Riba:

Només s'han fet addicions i modificacions (a part les del propi Fabra, i encara no totes) *proposades per V. Racó* s'ha admès com a forma única. Només han restat per a ulterior estudi els casos de *prendre-pendre* i de *vídua-viuda*.

Més avall, insisteix que els canvis no són ben rebuts pels utilitzadors del diccionari, i que per això tota l'actitud de l'IEC ha de ser conservadora: «Pensi que la gent més aviat rondina dels canvis que hem fet fins ara; i amb raó, perquè en la vida de la llengua tot és vivent i per tant té capacitat d'engendrar vida, fins els errors en les formes gràfiques».

Per altra banda, la situació de privacions de tota mena i en particular la manca d'escola en català o de mitjans per a la difusió d'aquests canvis en feia difícil la posada a la pràctica: «i d'altra banda, *hic et nunc*, els canvis difícilment poden ésser donats a conèixer».

Per tots aquests motius, veurem com articula el seu pròleg. Diguem tanmateix d'entrada que en aquesta carta el justifica referint-se diversos cops a l'autoritat', i per altra banda a l'acceptació', etc: «La impressió que va fer el meu pròleg en ésser llegit en el ple, és que seria acceptat fins per aquells que de vegades semblen, o són, adversos a l'autoritat de l'Institut d'Estudis Catalans o del mateix Fabra». I encara: «És sobre les raons per a reconèixer la màxima autoritat al nostre Mestre que més m'aturo en les meves pàgines».

Les dues darreres cartes en què es parla d'aquest assumpte són conseqüència de la reacció final de Coromines que amenaça amb la seva dimissió (que finalment no es farà efectiva) i posa algunes condicions per a la seva permanència a l'IEC. A la seva del 28 de febrer de 1955 (Guardiola 2005, 265-70; Ferrer, Pujadas 2002, 156-63), Riba justifica altre cop la manera com va anar la publicació de la segona edició del diccionari en el sentit que no se'n volia fer un de nou, sinó que «es reeditava, es reimprimia simplement corregit segons els papers pòstums d'en Fabra, el diccionari del nostre mestre comú». Coromines en la seva curta resposta (Ferrer, Pujadas 2002, 164-5) només diu que pot estar d'acord amb algunes coses però no amb totes.

A partir d'aquí, els pocs contactes epistolars entre els dos abans de la mort de Riba tractaran de qüestions sobre les traduccions per a la Fundació Bernat Metge.

3.4 Fabra i el ‘gust’

3.4.1 El prefaci a la segona edició del DGLC

Hem anat veient com una part important de la polèmica que va seguir la segona edició del DGLC es va concentrar en el pròleg de Riba,¹¹ el qual es va considerar per una banda un aval en un moment en què l'autoritat de Fabra començava a ser discutida i per altra banda un atac envers la mateixa persona de Fabra, que hi apareixia com un lingüista considerat amb condescendència pel literat Carles Riba.

Ens aturarem ara a veure'l punt per punt.

Diguem per començar que si continuem llegint la carta que acabem tot just de citar (de febrer de 1955), veiem com el mateix Riba en cap moment no considera que el seu pròleg pugui anar més enllà, sobretot pel que fa a l'autoritat, del propi Fabra:

O jo no tinc consciència del que escric, o desafio qui V. vulgui a demostrar que, dins el meu pròleg, jo vaig, en la proclamació d'aquesta autoritat, més enllà d'on arribava el mateix Fabra en el seu prefaci a la primera edició. (Ferrer, Pujadas 2002, 161-2; Guardiola 2005, 268-9)

Tanmateix, el pròleg ja era un aval pel sol fet de ser-hi; a més, l'IEC el va considerar un document fonamental i en la sessió plenària del 6 de novembre de 1954 va votar per unanimitat adherir-s'hi de ple: «s'acorda per unanimitat [...] l'adhesió de l'Institut en ple a les doctrines exposades pel Sr. Riba i a la forma de llur exposició».¹²

Vegem ara, doncs, quines són aquestes 'doctrines', i com s'exposen.

Si comparem el pròleg de Riba amb el que Fabra anteposava a la primera edició del DGLC el 1932, ens adonem de seguida de dos fets obvis: en primer lloc, que el del lingüista és molt més curt, és a dir més concís i pràctic; en segon lloc, que les primeres paraules de Fabra són per justificar la forma amb què havia treballat per a la confecció de l'obra, és a dir per introduir per què es tractava d'un *canemàs* del futur Diccionari de l'Institut, mentre les de Riba són encomiàstiques de l'obra de Fabra. Per a ell, la justificació d'aquesta reedició és encara l'autoritat del Mestre: «Cal celebrar com una ventura aquesta reedició del *Diccionari general de la llengua catalana*: el correntment anomenat *Diccionari Fabra*» (Riba 1954, XI).

¹¹ Cito, si no dic una altra cosa, per la primera aparició del prefaci de Riba, és a dir dins l'edició de 1954 del diccionari de Fabra: Riba 1954.

¹² Document consultable a l'Arxiu de l'IEC i en línia a <http://arxiudigital.iec.cat/Exe/ZyNET.exe?Client=ADIEC&Init=1&ZyAction=ZyActionr&Index=1> (2018-11-14). Per aquesta, com per moltes altres informacions, agraeixo l'ajut del doctor Joan Soler, de l'IEC.

És clar, doncs, un cop més que Riba actua en qualitat d'escriptor, un escriptor amb una bona preparació lingüística, però escriptor al cap i a la fi.

Pel que fa als continguts dels dos pròlegs, altre cop veiem en el primer justificacions sobre decisions lingüístiques és a dir per què alguns mots no han estat inclosos, mentre Riba estructura el seu al voltant de la figura del seu predecessor, i la utilitza com a justificació suficient per a la validesa del volum. En realitat, el poeta va fins i tot més enllà, i dóna la seva interpretació sobre el terme tants cops citat posteriorment de *canemàs* de manera que no sigui considerat una limitació:

No és, doncs, com han interpretat alguns, el *Diccionari Fabra* el simple canemàs d'un futur diccionari de la llengua literària, amb un valor normatiu precari, a perdre així que surti un diccionari més gros. Canemàs, ho és d'un repertori total. (Riba 1954, XVII)

És a dir que segons ell la validesa del volum continua sent la mateixa, i encara afegeix que el diccionari més gros de l'Institut pot esperar ja que s'està publicant l'anomenat *Diccionari Alcover* (citat en altres llocs com a DCVB).

Alguns crítics han vist una certa desautorització de l'obra d'Alcover en la crítica de Riba respecte a la disposició tipogràfica dels materials, que «fa arriscada la seva consulta» (Riba 1954, XVII). Entre aquests, encara recentment Veny (2007, 66) creu necessari justificar aquesta disposició afirmant que «l'actitud orientadora sobre la normativa és constant». Cal pensar que també aquí Riba segueix al peu de la lletra l'«autoritat» que reconeix a Fabra. El nostre poeta té davant dels ulls el pròleg on aquest detallava explícitament, malgrat fos un text curt, quina havia de ser la disposició tipogràfica concreta del futur Diccionari de l'Institut: «En aquest, en què els mots figuraran distribuïts en dues llistes alfabètiques distintes (com, per exemple, en el Webster, anglès, o en el Petrocchi, italià)» (Fabra 1932, VI). I encara: «poden acollir-se - separats que vagin dels mots d'ús general en la llengua - des del mot antic completament caigut en desuetud» (VI). Per a Riba, doncs, la disposició tipogràfica del Diccionari Alcover no és correcta perquè no segueix els preceptes fabrians, o el que ell considera 'preceptes fabrians'.

Al final del seu pròleg, i insistint encara en la qüestió segons ell bàsica de l'autoritat, Riba fa una referència implícita a la polèmica amb Coromines, al·ludint als nous genis. Per a ell, aquests, que seran els que podran efectivament elaborar el diccionari del català literari, podran ser filòlegs o literats però sobretot hauran de tenir el reconeixement que els doni autoritat:

Sempre serà bo de reconèixer-li [al diccionari Fabra] autoritat 'fins aquell moment'; vull dir fins al moment, no de l'aparició, sinó del

reconeixement irrefutable dels nous genis de la llengua, que siguin literats o que siguin filòlegs. (Riba 1954, XVII; recollit a Ferrer, Pujadas 2002, 250)

Així veiem com per a Riba la doctrina és l'autoritat de Fabra, i la validesa del diccionari és exactament la que li havia donat el lingüista al moment de la seva primera edició. El que és important és presentar al públic un producte de prestigi i evitar així qualsevol risc de desafecció per la llengua. A la carta que ja hem citat (de 26 novembre 1954) on justifica davant Coromines les seves decisions respecte al diccionari, veiem la seva angoixa pel risc que alguna acció respecte a la llengua produeixi en els parlants aquesta desafecció fent que acabi convertint-se en una mena de 'patuès':

No s'ha de desdenyar ni de negligir *res* que d'una manera o altra pugui dur a augmentar o a sostenir en la gent el sentiment del prestigi de l'idioma; V. com a lingüista sap que són la minva i la desaparició d'aquest sentiment que fan lliscar una parla de la situació d'idioma culte a la de *patuès*. El perill d'això, que és la nostra angoixa de cada dia, des de fora queda ocult. (Ferrer, Pujadas 2002, 135; Guardiola 1993, 173)

És evident, tanmateix, i ja ho hem dit més amunt, que en aquell moment és Riba qui està donant autoritat al diccionari amb el seu pròleg i amb el suport de l'IEC, i que el mateix Fabra probablement no hauria avalat el diccionari tal com va ser publicat vint anys després de la seva primera edició, però la situació no permetia un procés 'normal'.

3.4.2 El 'gust' i l'*honnête homme*

L'altra qüestió que apareix com a base de tot aquest escrit és la del 'gust', és a dir el fet que, segons Riba, Fabra tenia aquesta qualitat en gran mesura, i l'aparent contradicció entre aquesta afirmació i la que conferia a Fabra una curiositat literària no gaire superior «a la mínima exigible en l'*honnête homme*» (Riba 1954, XIV).

Abans que res, cal col·locar cronològicament aquestes afirmacions i ens podem basar en l'anàlisi de Murgades (2012, 335).

Segons aquest autor, la primera referència al 'gust' de Fabra es troba en un comentari de Carles Soldevila publicat a *La Publicitat* el 1932¹³ i la següent en un article de Josep M. de Sagarra de 1933.¹⁴ Murgades, però, també

13 Carles Soldevila, «El diccionari Fabra», *La Publicitat*, 28 desembre 1932.

14 Josep M. de Sagarra, «El Diccionari Fabra», *Mirador*, 235, 3 agost 1933. Recollit a De Sagarra 1995, 293-5.

afirma, d'acord amb el que ja havíem dit en altres llocs (Turull i Crexells 2008, 2012) i tal com dèiem també més amunt que quan Riba esmenta altre cop el 'gust' de Fabra, el 1954 en el seu pròleg a la segona edició del diccionari, ho fa «tenint més *in mente* la doctrina del preceptista francès Vaugelas ([1647] 1934) que no pas l'apunt sagarrià» (Murgades 2012, 336).

Riba, en efecte, està carregant el terme 'gust' amb un valor que li proporciona la seva història cultural, potser de la mateixa manera que feia en el seu llenguatge poètic. Recordem el comentari de Ferrater (1979, 31) sobre la dificultat de la poesia ribiana causada per la manera d'usar el lèxic, exigint als mots un rendiment que, en català, aquests no tenien.

Per aquest motiu, creiem que els comentaris polèmics que va fer el mateix Ferrater (o la seva «torpedinada directa», amb paraules de Murgades 2012, 336) el 1968, referint-se amb sarcasme a l'aplicació d'una qualitat com el 'gust' a Fabra, no tindrien raó de ser, com a mínim pel que fa a Riba. Vegem-ho.

En el seu article (recollit a Ferrater 1981), Ferrater deia entre altres coses: «Si Fabra tenia o no tenia bon gust, ni ho sospito, perquè mai no he llegit cap comentari seu ni sobre la moda ni sobre els poms de flors» (Ferrater 1981, 3). És cert que, com diu encara Murgades, el que pretenia Ferrater era fer una provocació per «trencar amb la tradició més hagiogràfica que no pas pròpiament epistemològica generada fins llavors entorn de la figura i de l'obra de Fabra» (Murgades 2012, 336), però la seva provocació es basava en una interpretació banal de l'ús del terme 'gust'. Si aquesta interpretació podia ser correcte en el cas de Soldevila o de Sagarra, en el cas del comentari de Riba aquesta banalització no seria adient.

En qualsevol cas, la veritable polèmica que encara no s'ha placat (Murgades 2012, 336-7), després del primer 'irat' comentari de Coromines el 1968, és la provocada per la referència a una pretesa limitació de la curiositat literària de Fabra. També aquí ens hem de fixar en el valor que Riba dóna a la seva afirmació.

Carles-Jordi Guardiola fa un seguiment esquemàtic però exhaustiu de la qüestió en nota a la carta de Riba a Coromines de 26 de novembre de 1954 (Guardiola 1993, 176). En primer lloc es refereix al comentari de Coromines del 1968, que apareix a *Lleures i converses d'un filòleg* (Coromines [1971] 1974, 394) i que també cita llargament Medina (2002, 17-18) al pròleg de *l'Epistolari*. Coromines, passats ja uns anys des de la mort de Riba, deixava sortir en aquest text tot el malestar que li havia causat no poder influir sobre l'escrit que introduiria la segona edició del diccionari de Fabra. Triem per exemple un fragment del que cita Medina:

Amb horror vaig llegir fa setze anys aquests frase referent a Fabra, en un prefaci escrit per un il·lustre crític català: «no crec que la seva curiositat literària hagués mai passat gaire de la mesura mínima exigible en *l'honnête homme*». (2002, 17-18)

Si no fos prou clara la seva posició, accentuada per l'ús d'un substantiu tan radical com 'horror', veiem com més avall Coromines encara insisteix que aquest «il·lustre crític català», és a dir Riba, era un poeta, i amb to despectiu parla dels poetes com una raça irritable i per tant perillosa: «*O genus irritabile vatum*», exclama, inspirant-se en el famós vers d'Horaci. Podem afegir aquesta consideració a la polèmica de què hem parlat anteriorment sobre lingüistes i literats, però el que ens interessa aquí és simplement que Coromines veu ofensiva la frase de Riba, i hi respon amb el mateix to que ell hi veu.

En l'esquema de Guardiola, la polèmica continua amb altres crítics que veuen més o menys profunda la cultura literària de Fabra: Lamuela i Murgades (1984, 212) la matisen, Mila Segarra (1991, 112) considera que «A ell (Fabra) no l'interessaven gaire les traduccions dels clàssics llatins i grecs», però també hi ha autors declaradament fabrians que en cap moment semblen veure-hi cap ofensa. Josep Miracle (1968, 8), per exemple, considera «molt recomanable» la lectura del pròleg de Riba, i això vol dir que segons ell no pot haver-hi res d'ofensiu contra el Mestre. De la mateixa manera, el fet que el ple de l'IEC l'aprovi i publiqui la seva adhesió en ple «a les doctrines que s'hi exposen», com hem vist més amunt, significa que en cap moment no hi han vist res d'ofensiu.

Per acabar aquest seguiment de la polèmica segons Guardiola, citem encara el comentari «barroer i mancat de tot rigor», de Xavier Bru de Sala publicat en una revista setmanal el 1993:

L'honnête homme, vist per Riba, és un pobre d'esperit [...] Insult amagat al pròleg del Diccionari [...]. Refugiat (el disgust) amb arteria a les pàgines d'un pròleg escrit en homenatge. («Dos disgustos eterns», *Set Dies/Idees*, 21 de febrer de 1993)

El fet és, doncs, que la crítica en general o bé no s'ha referit de cap manera a l'afirmació de Riba, o bé hi ha vist una disminució de les qualitats de Fabra. Encara Murgades parla de 'contradicció' en un text que altrament qualifica de 'ditiràmbic' sobre el lingüista:

La relativa contradicció per part de Riba és que, en aquest mateix passatge ditiràmbic sobre Fabra del seu prefaci al DGLC, gosa atribuir-li una curiositat literària no gaire superior a «la mesura mínima exigible en *l'honnête homme*». (Murgades 2012, 336)

Murgades en parla només de passada, perquè considera que les afirmacions fonamentals de Riba sobre Fabra en el seu prefaci són les que indiquen justament en el lingüista les qualitats de l'humanista, però hi veu efectivament una contradicció.

Ara bé, ja he dit més amunt que no podem analitzar el lèxic de Riba limitant-nos al nivell superficial. Si en el cas del 'gust', vèiem com l'havíem

de col·locar dins el context del segle XVII francès i especialment de Vaugelas, aquí encara amb més motiu haurem de pensar en el context d'un concepte que se'ns proposa fins i tot directament en francès. Al capítol sobre «El classicisme francès en la ideologia ribiana» donava la que es considera una bona descripció del que hauria de ser *l'honnête homme* i és necessari repetir-la aquí:

Cultivé sans être pédant, distingué sans être précieux, réfléchi, mesuré, discret, galant sans fadeur, brave sans forfanterie, l'honnête homme se caractérise par une élégance à la fois extérieure et morale qui ne se conçoit que dans une société très civilisée et très disciplinée. (Lagarde, Michard 1985, 8-9)

Es tracta d'un concepte ideal i en cap cas no es pot considerar despectiu.

És cert que Riba l'utilitza en una frase on apareixen diverses negacions i termes limitadors ('mínima' etc), però la seva és una matisació sobre un nivell d'admiració que en realitat és altíssim. Si analitzem la seva expressió dins el context i li donem el valor que històricament ha de tenir, veiem clarament com no existeix cap contradicció amb el to encomiàstic de la resta del pròleg. Riba continua expressant la seva admiració per Fabra de forma coherent amb tot el que hem anat veient al llarg d'aquestes pàgines.

3.5 Primeres conclusions: actuació pública

Després d'haver analitzat les bases de la teoria lingüística de Riba i també la seva evolució al llarg dels anys en els seus textos de crítica, hem vist en els darrers apartats com se'ns anava dibuixant el personatge del nostre autor en la seva actuació pública i en la seva relació amb alguns lingüistes, des de Fabra a Coromines, passant per Moll.

L'anàlisi de la correspondència publicada ens ha confirmat que la seva participació en la presa de decisions estrictament lingüístiques, dins la Secció Filològica per exemple, era mínima, tot i ser efectivament un dels col·laboradors de Fabra. El seu paper, que ell mateix defensa en múltiples ocasions, és el de l'escriptor, un 'obrer' del vers, com deia Malherbe i com el mateix Riba afirma en una conferència a Madrid que hem citat; un obrer del vers que ha d'aplicar la gramàtica perquè «no hi ha poesia sense gramàtica».

Després de la guerra, però, amb l'absència de Coromines i de Fabra, i encara més després de la mort d'aquest, Riba, en el seu 'exili interior', acaba tenint un paper rellevant també com a lingüista, com demostra sobretot la seva actuació en relació amb la reedició del diccionari de Fabra.

Hem vist tanmateix que aquesta actuació que alguns, en primer lloc el mateix Coromines, han considerat una ingerència d'un poeta en un camp

tècnic que no és el seu, és per al nostre autor un acte de respecte envers Fabra i la seva autoritat. Una altra cosa és que efectivament el sol fet de participar en l'empresa representés un aval per a una obra que, si bé era originalment de Fabra, segurament aquest ja no hauria autoritzat tal com es va presentar vint anys després de la primera edició.

En el pròleg que escriu per a aquesta obra, doncs, Riba es col·loca sempre en la posició de l'escriptor. El seu ús dels termes 'gust', per una banda, i *honnête homme*, per una altra, que han estat interpretats com a limitatius respecte a Fabra, tenen un significat que cal interpretar dins l'òptica de la 'tradició', és a dir que el seu valor semàntic s'ha anat enriquint amb l'ús, en aquest cas en una tradició que no és estrictament la catalana, sinó la francesa i no representen una valoració menor del lingüista respecte a l'escriptor.

Veurem ara com es tradueix la posició teòrica del nostre autor i la seva fidelitat a Fabra en l'ús concret de la llengua.

